

RUSYA İMPARATORLUĞU'NUN ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE UYGULADIĞI POLİTİKALARI VE HALKIN YAŞAM BİÇİMİ

Prof. Dr. Kuaniş KARAJAN*

Jandos KUMĞANBAYEV**

Öz

Eski Türkistan, şimdiki Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını aldıktan sonra tarihlerini ve milli değerlerini derinden ve objektif bir şekilde araştırma fırsatına sahip olmuştur. Bilindiği gibi uzun yıllardır Rusya'nın bağımlılığı altında yaşadıkları için bu imkâna sahip değillerdi. Bu makalede, *Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural* politikası çerçevesinde yönetilen Türkistan coğrafyasındaki halkın kaderi, örf-adet, yaşam biçimi ve normları ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: *Türkistan, Rusya İmparatorluğu, Orta Asya, Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural*

PUBLIC LIFE FORMS AND POLITICS OF RUSSIAN EMPIRE APPLIED ON CENTRAL ASIA COUNTRIES

Abstract

Former Turkestan, current Central Asia countries had an opportunity to make deep and objective research works of history and national values after receiving Independence. It is well known fact that it was impossible to do it under dependence of Russia. This article discusses lifestyle, traditions and norms of peoples settling in the territory of Turkistan under politic of "Rule of Turkestan Geography Administration".

Key Words: *Turkestan, the Russian Empire, Central Asia, Rule of Turkestan Geography Administration*

GİRİŞ

Geçmiş tarihe baktığımızda Çarlık Rusya'nın yayılma ve genişleme politikası sonucu Türkistan devletleriyle giriştiği güç ve rekabet mücadelesi, başlangıçta bu ülkelerdeki iç çekişmeler sebebiyle yeterince değerlendirilmemiştir. O zamanlar Türkistan'a gerçek tehdidin

* Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih fakültesi Öğretim Üyesi, karazhan_kuansh@mail.ru

** Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih Fakültesi Doktora öğrencisi, Kazakistan, zhankum0186@mail.ru

nereden geleceği zaten anlaşılmamıştır. XVI yüzyılda belirginleşmiştir. Sibiryâ hâkimiyeti üzerinden Çin ve Büyük Okyanus, Türkistan'ın ele geçirilerek Hindistan ve Hint Okyanusu, Kafkaslar üzerinden Anadolu ve İran hedefleriydi. Ruslar batıdan doğuya, kuzeyden güneye büyüme ve genişleme stratejilerini çeşitli toplumları ve ülkeleri hâkimiyetleri altına almak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Çıkar ve emellerine kavuşmak için değişik yol ve yöntemler kullanmıştır. Hedef ülke ve toplumun zafiyetlerini istismar etmek suretiyle bölücülük, mevcut siyasi düzeni bozma, yönetim ve yargı organları üzerine nüfuz sağlama ve nihayet güçlü askeri birliklerle işgal başlıca yöntemlerdi. Çarlığın Türkistan üzerinde faaliyetleri ve Türkistan'ı egemenliği altına alma girişimleri 1743-1869 yılları arasında çeşitli aşamalardan geçerek ortalama 135 yıl sürmüştür. Buhara – Hive (Hokand) Taşkent'e askeri güçle hâkim olmuştur¹.

Asırlar seceresine sahip Türkistan coğrafyası, bu dönemlerde Asya ve Avrupa ülkelerinin siyaset ve ekonominin altın köprüsü olmuştur. Bu sebepten dolayı dev ülkeler bu coğrafyayı işgal etme hareketlerinde bulunmuştur. Rusya İmparatorluğu'nun çeşitli işgal hareketleri ve siyaseti temelinde Türkistan coğrafyası kurulmuştur. Dolayısıyla, Rusya İmparatorluğu, Türkistan etrafındaki coğrafyaları işgal etme siyasetini eskiden beri uygulamakta olduğu devletin hukuki sistem normlarını bozmakla başlamıştır.

RUSYA'NIN TÜRKİSTAN ÜZERİNE POLİTİKALARI

Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan coğrafyasında kendi yönetimini uygulamanın astarında birçok politik sebepler olmuştur. Birincisi, Türkistan aracılığıyla İran, Afganistan ve oradan da Hindistan ülkeleriyle ticaret yapmak ve bunun yanı sıra Çin'le ekonomik ilişkiler kurmaktır. İkincisi, Türkistan coğrafyası ziraat bölgesi olarak önemli konuma sahipti. Yani, ziraat konusundaki sorunların çözümünü bu bölge aracılığıyla çözmeye çalışmıştır. Üçüncüden ise, Türkistan coğrafyası yer altı ve üstü değerli madenlere sahipti. Bu konuyla ilgili, “*Türkistan bölgesi rehberlik adresi*” başlığında (1910) Sırderya eyaleti istatistik komitesinin bilgilerinde şu detaylar yer almaktadır: “Türkistan, üretimin gelişimi için doğal kaynaklarıyla zengin bir coğrafyadır. Bu coğrafya, pamuk, hayvancılık, ormancılık, bal üretimi, ziraat ve diğer alanlarda üretim için verimli bir bölgedir. Ayrıca yer altı kaynaklarıyla zengindir. Ancak, bütün bu zengin değerler kapitalizm üretim ilişkilerine kadar yeterince kullanılmıştır.”² Dördüncüden, Rusya İmparatorluğu kendisinin güney bölgesinin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Beşinciden, Türkistan coğrafyasını işgal etme aracılığıyla Orta Asya'daki diğer ülkelerle ilişki kurmayı amaçlıyordu. Altıncıdan, Rusya İmparatorluğu kendi demografi sorunlarını gidermenin yollarını araştırmıştır. Yani, Rusya İmparatorluğu genişlemek için kendi halkını bu bölgelere göç ettirmeye başlamıştır. Bu durum,

¹ *Yaş Türkistan* /Türkistan Milli İstiklal Fikrine Hizmet Eden Aylık Dergi, (1929-1939), Cilt I, Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı, İstanbul , 1997, s. 9.

²“Türkistan Coğrafyasının Adres Rehberliği”, Sırderya Eyaleti İstatistik Komitesinin Yayınları, Taşkent, 1910, s.6. (Orijinal adı:Адрес-справочник Туркестанского края. Ташкент, Изд. Сыр-Дарьинского областного статистического комитета, 1910. – 6 с.)

Ş.Z.Urazayev'in "ASSR Türkistan'ın Devlet ve Hukuk Özellikleri" eserinde geniş bir şekilde şöyle anlatılmaktadır: "İmparatorluk yönetimi, kendi yönetimi ve kolonize siyaseti çerçevesinde Rusya'dan Türkistan'a göç siyaseti uyguluyor, ayrıca göç edilenler Türkistan coğrafyasının en verimli bölgelerine yerleştiriliyordu. Yerli halkı ise, kendi topraklarında verimsiz yerlere yerleştiriliyordu. Ayrıca İmparatorluk, halk üzerinde "Böl ve Yönet" siyasetini³ işliyordu".

Dolayısıyla Rusya İmparatorluğu, Türkistan coğrafyasında çeşitli yönetim ve ekonomik reformları gerçekleştiriyordu. Bunlardan biri İmparatorluk, Orta Asya'daki çok şehirleri işgal etme politikası temeli çerçevesinde 1867 yılında Jetisu ve Sırderya eyaletlerinin bölgelerinde Türkistan Eyaleti kurulmuştur. İşte bu senede ilk vali olarak general K.P.Kaufman tayin edilmiştir. K.P.Kaufman'ın bu göreve getirilmesinin bir sebebi vardı. O, son derece milliyetçi ve imparatorun hükümlerine çok sadık bir subaydı. K.P.Kaufman, bu görevinden önce Petersburg'taki askeri Bakanlığın müsteşarı, sonra Vilen'in genelkurmay başkanı görevini üstlenmiştir. Kendi görevi sırasında temeliyle latin alfabesi kullanımını yasaklamış ve onun yerine Rus dili kullanımını hükmünü vermiştir⁴. Dolayısıyla önce Arapça daha sonra Latince okuyup yetişen Müslüman halk Rus dilini öğrenmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, K.P.Kaufman, Rusya İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki, yani Türkistan coğrafyasındaki en güvenli insanı haline dönüşmüştür. Dolayısıyla K.P.Kaufman, Türkistan coğrafyasının genelkurmay başkanı olarak sınırsız askeri ve halk yönetimine sahip olmuş ve 1918 yılına kadar halk askeri yönetimle yönetilmiştir.

Rusya İmparatorluğu Türkistan coğrafyasın işgal ettikten sonra kendi hükmünü yürütmeye başlamıştır. Bu topraklar Rusya İmparatorluğu yönetimi tarafından 1867 yılı uyguladığı "Türkistan Coğrafyasının Yönetimi Hakkında Kural" politikası çerçevesinde yönetilmiştir.

Ancak, Rusya İmparatorluğu tarafından yürütülen çeşitli reformlar ile bölgedeki çeşitli değişip duran yönetim sistemi yerel halkı çığırından çıkarmıştır. Bu yüzden, Semerkant'ta ve Türkistan coğrafyasının diğer bölgelerinde işçiler, şehir fakirleri, küçük burjuva ve köylüler tarafından protestolar, mitingler ve birçok başkaldırmalar gerçekleşmiştir⁵.

Bunun yanı sıra Türkistan coğrafyasındaki kardeş Müslüman halkların istiklal ve bağımsızlığı ve Rusya'dan kurtarma yolunda savaşıyan Enver Paşanın da emeği ile cesaretini dile getirmeden geçmek mümkün değildir. İstiklal aşkıyla yanan Türkistan halkının sevgiyle karşıladığı başkumandan Enver Paşanın Türkistan'da yaptığı harekâtları Rusları

³ Urazayev Ş.Z., "ASRR Türkistan ve Devlet Yasa Özellikleri", UzSSR Devlet Yayınları, Taşkent,1958, s.13. (Orijinal adı: Уразаев Ш.З. Туркестанская АССР и ее государственно-правовые особенности. – Ташкент., Госиздат УзССР, 1958. – 13 с.)

⁴ Kastelskaya Z.D., "Türkistan Coğrafyası Tarihinden (1865-1917)", Nauka Yayınları, Moskova, 1980, s.28. (Orijinal adı: Кастельская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865-1917). М.: Наука, 1980. – 28 с.)

⁵ Kastelskaya Z.D., a.g.e., s.76.

kuşulandırmıştır. Türkistan’da askeri malzemelerin yetersizliğine rağmen Türkistanlı mücahitlerin Sovyet Ruslara karşı sürdürdükleri savaşta başkumandanlık görevini üstlenmesi, Türkistan’ın mukaddes davası uğrunda yapılan mücadelede büyük bir gurur vesilesi olmuştur. Türkistan halkının çok sevdiği Enver Paşa Türkistan’ın gelecekte bağımsızlığına kavuşması inancı ve birliğini sağlama çabası ile hiç yorulmadan savaş azimi ile yaşamış ve kardeş vatanda Türkülük için Sovyet Ruslara karşı savaşta vefat emiştir⁶.

Neticede, Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki durumu, Rusların Türkistan coğrafyasına yayılması ve yerli halkın kara işçiliğe itilmesi, Türkistan coğrafyasındaki halkın büyük başkaldırmasına neden olmuştur. Ayrıca, Rusya İmparatorluğu’nun yönetim sisteminin çökmesi sonrası Türkistan coğrafyasındaki yönetsel ve hukuki reformlar ile yasa reformlarındaki geleneksel yönetim sistemi tamamıyla değişmiştir. Bu değişimlerin neticesi, Türkistan coğrafyasında Sosyal Sovyet Cumhuriyetleri Birliği’nin oluşmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Makalede Rusya’nın Türkistan üzerine uyguladığı politikaları, özellikle Rusya İmparatorluğu tarafından yürütülen çeşitli reformlar ele alınmıştır. Sürekli değişip duran bu reformlar neticesinde halk çığırından çıkıp kendi topraklarında kendi özgürlüğü için ayaklanmıştır. İstiklal için ne kadar harekâtlar gerçekleşse de, Çarlık Rusya sonrası Sovyet Rusya aynı politikayı uygulamaya devam ederek hükmünü sürdürmüştür.

Ancak, Çarlık Rusya’dan sonra Sovyetler Birliğine bağımlılığını 70 yıl boyu sürdüren Türkistan coğrafyası 1991 yıllarında bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Orta Asya ülkeleri geçmişte büyük değişimlere uğrasa da günümüze kadar kendi kültür, örf adet ve yaşam biçimlerini ile sosyal yapılarını korumuştur. Ama bundan sonra koruyabilecek midir?

Bağımlılıktan kurtulup ancak kendine gelmeye başlarken, “küresel dünya” merhaba diye kapılarını açmıştır. Bu sefer de savaşız bir bağımlılık söz konusudur. Tabii ki bu durum sadece Türkistan’ın değil, dünyadaki çoğu ülkelerin alnına yazılmış bir kader haline gelmiştir. Yani, sıradaki küreselleşmenin temel hedefi ise, savaşız, silahsız kâğıt üzerinde bütün dünyanın küresel şartlara entegre olmasıdır (boyun eğdirmesidir).

Kaynaklar

- Abdullah Recep Baysun, (1943), Türkistan Milli Harekatları, İstanbul.
- Kastelskaya Z.D., (1980), “Türkistan Coğrafyası Tarihinden (1865-1917)”, Nauka Yayınları, Moskova. (Orijinal adı: Кастельская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865-1917). М.: Наука, 1980. – 28 с.)

⁶ Abdullah Recep Baysun, Türkistan Milli Harekatları, İstanbul.1943, s.53.

- “Türkistan Coğrafyasının Adres Rehberliği”, Sırdarya Eyaleti İstatistik Komitesinin Yayınları, Taşkent, 1910. (Orijinal adı:Адресс-справочник Туркестанского края. Ташкент, Изд. Сыр-Дарьинского областного статистического комитета, 1910. – 6 с.)
- Urazayev Ş.Z., (1958), “ASRR Türkistan ve Devlet Yasa Özellikleri”, UzSSR Devlet Yayınları, Taşkent. (Orijinal adı: Уразаев Ш.З. Туркестанская АССР и ее государственно-правовые особенности. – Ташкент., Госиздат УзССР, 1958. – 13 с.)
- *Yaş Türkistan Dergisi* (1997) /Türkistan Milli İstiklal Fikrine Hizmet Eden Aylık Dergi, (1929-1939), Cilt I, Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı, İstanbul .